

LAISVĖS DILEMA ŠIUOLAIKINĖS POLITIKOS KONTEKSTE: KRIKŠČIONIŠKASIS POŽIŪRIS

GIEDRĖ PRANAITYTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto
Politologijos katedros mokslo darbuotoja
El. paštas: giedre.pranaityte@gmail.com

NAVICKAS, ANDRIUS. *LAISVŲ ŽMONIŲ BENDRUOMENĖ? VILNIUS:
VŠĮ BERNARDINAI.LT, 2014.*

Laisvės fenomenas ir jo raiška dabartyje – įvairialypė ir aktualumo neprarandanti tema, kuri yra nagrinėjama akademinėse diskusijose, tačiau tuo pat metu neretai sukelia itin audringus debatus viešojoje erdvėje. Intelektualai ir ekonomistai, teisininkai ir žurnalistai, politikai ir filosofai, dvasiniai lyderiai ir aktyvūs piliečiai mėgina rasti naujus įtikinamus atsakymus į jaudinančius klausimus. Kas sudaro tikrąją laisvės esmę? Kaip demokratinėse visuomenėse taikiai sugyventi skirtingų kultūrų ir religijų atstovams? Kokiais būdais išvengti augančios politinės ir socialinės kontrolės? Kur derėtų brėžti laisvės ribas globalizacijos vėjų blaškomame pasaulyje? Filosofijos mokslų daktaro Andriaus Navicko knygoje *Laisvų žmonių bendruomenė?*, kuri buvo išleista 2014 m. pabaigoje, pateikiamas krikščioniškas požiūris į laisvę, demokratiją, žmogaus teises ir toleranciją, apjungiant į darnią visumą skirtingus politologinius, filosofinius, istorinius ir teologinius aspektus. Mykolo Romerio universiteto profesorius Gintaras Aleknonis, pristatydamas leidinį 2015 m. Vilniaus knygų mugėje, tvirtino:

Ši knyga yra parašyta labai sunkioje terpėje. Kodėl sunkioje? Nes rašoma apie rimtus, sudėtingus, filosofinius dalykus, bet stengiamasi apie tai pasakoti paprastai ir suprantamai. Žinote, mokslo pasaulyje apskritai [... egzistuoja] pasakymas, kad reikia rašyti moksliskai ir nesuprantamai. Tik jeigu knyga yra nesuprantama, tada ji gali būti moksliska. Šiuo atveju – atvirkštinis variantas, kurį parašyti sunkiausia ir skaitytojams draugiškiausia. Manau, kad tai yra rimta, moksliska ir suprantama¹.

Neabejotina, kad lengvas rašymo stilius ir sąmoningai pasirinkta sudėtinga politinė, socialinė ir religinė problematika, kuri nagrinėjama vengiant kazuistinių įmantrybių, itin didina knygos patrauklumą tiek profesionaliems politologams, tiek įvairių sričių studentams, tiek paprastiems skaitytojams. Leidinio struktūra – pakankamai aiški: palydimasis žodis, keturi skyriai, kuriuos sudaro alfabeto raidėmis žymimi poskyriai ir smulkesni numeruoti skyreliai, bei trumpos išvados. Autorius demonstruoja gilią erudiciją, pateikdamas išsamias išnašas ir paaiškinimus knygos pabaigoje. Be to, nagrinėjamų filosofų ir mokslininkų pavardės tekste yra vartojamos lituanizuota forma, o rašyba originalo kalbomis nurodoma skliausteliuose. Vatikano dokumentų lotyniški pavadinimai bei specifiniai terminai taip pat išversti į lietuvių kalbą, tokiu būdu palengvinant tiek skaitymo procesą, tiek informacijos supratimą.

Mėginant suprasti, kaip savo kasdienybėje laisvę suvokia absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų, galima išvelgti gana įdomią ypatybę: vyresniosios kartos atstovams laisvė dažniausiai reiškia totalitarinės sistemos žlugimą ir penkerius dešimtmečius trukusios sovietinės okupacijos pabaigą, o jaunesniajai kartai – nevaržomą asmeninio pasirinkimo teisę, kurią dažniausiai garantuoja gera turtinė padėtis. Tokios vyraujančios interpretacijos nėra pakankamai lanksčios ir universalios, nes, Andriaus Navicko teigimu, laisvę derėtų suvokti kaip galimybę „gyventi savo gyvenimą, už kurį prisiimi atsakomybę“, tačiau tuo pat metu būtų pernelyg trumparegiška ir netgi pavojinga nusišalinti nuo politinių procesų tampant beveidžiu „vartotoju, o ne piliečiu“². Akivaizdu, kad Lietuvos visuomenė šiuo metu yra atsidūrusi

vertybinėje kryžkelėje, nes stokojama pasiryžimo oriai priimti laisvės dovaną ir tinkamai ją puoselėti. Paradoksalu, tačiau viešojoje erdvėje galima aptikti tiek nostalgijos sovietinių laikų patirtims, tiek atvirai demonstruojamo abejingumo savo valstybės likimui. Norvegų mokslininkas, žmogaus teisių gynėjas ir ekonomistas Thorolfas Raftero, itin aktyviai kovojęs su komunistine ideologija, taikliai pastebėjo: „Paukščiai narvuose gieda apie laisvę, o laisvi paukščiai skrajoja“³. Perfrazuojant šią išvalgą, tenka pripažinti, kad nemenka dalis mūsų valstybės piliečių vis dar nėra laisvi ir skraidantys paukščiai, nes jie ilgisi lesalo, kurį reguliariai gaudavo ankstesniame priespaudos narve, arba susikūrė naujus konformizmo ir materializmo narvus. Šiame kontekste Andriaus Navicko intelektualinis mėginimas išsiaiškinti, kokiais būdais galėtume tapti darnesne laisvų žmonių bendruomene – drąsus ir savalaikis. Laisvės sampratos vystymasis ir jos sudėtingas santykis su politika knygoje įdomiai atskleidžiamas, gilinantis į filosofinės minties raidą įvairiais istoriniais laikotarpiais, pradedant nuo didžiųjų antikinio pasaulio filosofų, pavyzdžiui, Platono, ir baigiant iškiliais šiuolaikiniais mąstytojais, tokiais kaip Hannah Arendt ar Johnas Finnisas. Autoriaus siūlomos lyginamosios išvalgos vertingos, nes, pabrėžiant šv. Augustino ribotos valstybės sampratą ir šv. Tomo Akviniečio bendrojo gėrio koncepciją, suteikiama pakankamai žinių, leidžiančių giliau suprasti esmines idėjas, kurios šiandien sudaro politikos pamatą vertybiniu ir teisiniu požiūriu.

Pirmajame knygos skyriuje pateikiama originalių svarstymų asmens laisvės tema, atvirai tvirtinant, kad mūsų dienomis „bet kuris žmogaus įgeidis apvelkamas žmogaus teisių šarvu“, todėl ši sąvoka didele dalimi praranda savo reikšmingumą, o politiniame gyvenime ja manipuliuojama kaip „savidestrukcijos įteisinimu“⁴. Praktinių tokio pobūdžio veiklos pavyzdžių nestokojama, nes globalizuotame pasaulyje mėginama sistemingai menkinti šeimos ir santuokos institucijas, neigti dar negimusių kūdikių arba sunkiai sergančių ligonių žmogiškąjį orumą ir atmesti visuotinai pripažįstamą religijos laisvę kaip tariamai nereikšmingą dalyką. Andrius Navickas, lygindamas šias tendencijas su nacizmo ir komunizmo apologetų vykdytais socialiniais eksperimentais, pateikia nemažai įdomių, tačiau nerimą

keliančių paralelių. Adolfo Hitlerio sekėjai siekė sistemingai žudyti žydų tautybės žmones ir neįgalius asmenis, norėdami „kuo greičiau mažinti papildomų burnų skaičių“, komunistinės ideologijos šalininkai negailestingai išnaudodavo nepageidaujamus žmones priverstinio darbo stovyklose, nes tuo metu „į politinius kalinius buvo žvelgiama kaip į potencialų ekonominės naudos šaltinį“, o kai kuriems dabartiniams valstybių vadovams neabejotinai kyla pagunda ignoruoti socialinius sluoksnius, neturinčius didelės įtakos ar išpūdingų ekonominių pajėgumų⁵. Be to, tarptautinėje arenoje taip pat netrūksta skandalingų paradoksų, kadangi viešai kalbama apie kiekvieno žmogaus teisę reikšti savo politinius ir religinius įsitikinimus bei gyventi saugioje aplinkoje, tačiau totalitariniai ir kleptokratiniai režimai, veikiantys Šiaurės Korėjoje, Kinijoje bei Rusijos Federacijoje, nevaržomai griebiasi oponentų kankinimo, įkalinimo ir fizinio naikinimo praktikos. Kinų disidentu Chenou Guangchengou teigimu, dramatiška kasdienybės realybė atskleidžia, kad „žmonija dar nėra perejusi istorinio barbarybės etapo“⁶. Turint visa tai omenyje, nemenka atsakomybė neišvengiamai tenka abiejose Atlanto vandenyno pusėse demokratines vertybes puoselėjančioms valstybėms, kurios dažnai demonstruoja sunkiai paaiškinamą pasyvumą ir moralinės lyderystės trūkumą, susirūpinimo pareiškimais lyg figos lapeliu pridengdamos savo ekonominius interesus ir delsdamos inicijuoti svarbius politinius pokyčius tarptautiniu lygiu.

Antrajame skyriuje daugiausia vietos skiriama demokratinės santvarkos analizei, turtinės nelygybės ir pernelyg intensyvaus vartojimo pavojams aptarti. Analizuojant istorinį kontekstą, kuris svarbus aptariamiems klausimams, dėmesys sutelkiamas į klasikinės graikiškosios demokratijos modelį, europinio parlamentarizmo tradicijas ir politinių partijų vaidmenį. Andriaus Navicko teigimu, politikai dažnai patys skatina piliečių pasyvumą, t. y. jie ne tik „tarpusavyje kalbasi savitu dialektu, kuris sunkiai suprantamas likusiai visuomenei“, bet ir, būdami tam tikrų uždarų, elitinių ekonominių ir kultūrinių getų dalimi, niekaip nesugeba suvokti, kad jau „prarado sąlytį su ta tikrove, kurioje gyvena visuomenės dauguma“⁷. Galima nesunkiai pastebėti, kad viešojoje erdvėje dominuojantis diskursas

itin pabrėžia galią ir turta, kaip esminius veiksnius, kurie dažnai sąlygoja atliekamų socialinių ir politinių vaidmenų pobūdį ir jų pasiskirstymą. 2014 m. *Credit Suisse* analitinėje ataskaitoje buvo pateikti tyrimo duomenys, atskleidžiantys, kad tik 10 procentų turtingiausių žmonių valdo 87 procentus pasaulio turto⁸. Neabejotina, kad tai sąlygoja itin didelę socialinę atskirtį, sudaro prielaidas verslo atstovų dominavimui politinėje arenoje, neigiamai veikia liberaliosios demokratijos idealus remiančių visuomenių vystymosi galimybes ir pakerta valstybių kūrybines galias. Nobelio ekonomikos premijos laureatas Josephas Stiglitzas yra ne kartą išsakęs raginimą atsakyti trumparegiškos „godulio politikos“, kuri palaipsniui nuskurdina demokratiškas valstybių stabilumo garantą – viduriniąją klasę⁹. Daugeliui krikščionių šios tendencijos yra rimtas iššūkis, nes kurti bendruomeniškumo principais paremtą laisvo žmogaus gyvenimą tokiomis aplinkybėmis tampa iš tiesų sudėtinga. Andriaus Navicko nuomone, ieškant išeities iš globalinės aklavietės, reikia pripažinti faktą, kad „ekonominė nelygybė paverčia demokratiją plutokratija, žmonių valdžia virsta pinigų diktatūra“¹⁰. Vis dėlto šios sudėtingos temos analizę leidinyje buvo galima labiau išplėsti, inkorporuojant Romos Katalikų Bažnyčios socialinio mokymo elementus ir praktinius pavyzdžius, kurie glaudžiau susietų pasaulinius procesus su pakankamai sudėtingomis Lietuvos ekonominėmis realijomis.

Trečiajame knygos skyriuje nagrinėjamas tolerancijos ir kontrolės santykis bei pabrėžiamos naujai išskylančios subtilios grėsmės laisvei. Viešojoje erdvėje tolerancija vertinama itin prieštaringai, nes įvairiais žmonių istorijos etapais šis fenomenas buvo suvokiamas skirtingai. Nuosekliai aptardamas tris esmines interpretacijas, Andrius Navickas padeda skaitytojui keliauti filosofinių išvalgų labirintu ir suvokti tolerancijos sampratą raidą. Humanistinių idėjų skleidėjo ir teologo Erazmo Roterdamičio svarstymuose apie pakantumo būtinybę buvo akcentuojama „krikščionių vienybė, kurios jis pasiryžęs siekti, sumenkindamas skirtumus“, filosofui Džonui Lokui rūpėjo nustatyti „aiškią ribą tarp religijos ir politikos“ tokiu būdu vengiant potencialaus valstybės diktato dvasiniame gyvenime, o mąstytojas Baruchas Spinoza laikėsi nuomonės, kad „privачios ir viešos sferos atskyrimas

pirmiausia svarbus dėl to, kad būtų galima nubrėžti aiškias ribas religijai⁴¹¹. Dabartiniame pasaulyje daug iečių sulaužoma būtent dėl tolerancijos tapatinimo su sekuliarizacija, kadangi krikščioniškos nuostatos yra sistemingai stumiamos į visuomeninio gyvenimo paribius. 2014 m. gruodį Prancūzijoje buvo priimtas ir įgyvendintas Vendée departamento administracinio teismo sprendimas išmontuoti Kalėdų prakartėlę miesto tarybos patalpose, nes *Laisvosios minties nacionalinės federacijos* atstovai pateikė skundą, motyvuodami, kad tokia tradicija nesuderinama su valstybės ir bažnyčios atskyrimo principu, įtvirtintu įstatymais dar nuo 1905 metų. Tai sukėlė nemenką politinį skandalą, nes kai kurie Prancūzijos miestų vadovai nesutiko pašalinti prakartėlių, esančių savivaldybėse ir kitose viešosiose erdvėse. Galiausiai, sudėtinga ir paradoksali padėtis buvo švelninama, ieškant kompromiso apeliaciniuose ginčuose ir viešosiose diskusijose bei naudojant argumentą, kad prakartėlė – ne religinis simbolis, o tik populiarus kultūrinis reiškinys, sudarantis „bendrojo paveldo dalį“⁴¹². Šiame kontekste bene didžiausias iššūkis politiniams lyderiams – suvokti, kad sakralių ženklų naikinimas jokių būdu negarantuoja socialinių konfliktų nebuvimo. Veikia priešingai, – vienašališki valstybės institucijų veiksmai tik apriboja žmonių galimybes laisvai praktikuoti pasirinktą religiją ir provokuoja įtampą, bendraujant su netikinčiaisiais ar kitų tikėjimų išpažinėjais. Andriaus Navicko teigimu, „kontrolės pančiai didina ne pakantumą, bet pyktį“, todėl būtina turėti omenyje, kad „tikrasis pliuralizmas ir pagarba kito žmogaus įsitikinimams gali būti ugdomi tik skirtybių susitikimuose, o ne tolerancijos parodijoje, kai esą dėl pagarbos skirtybėms jos visos pašalinamos iš mūsų akiračio“⁴¹³. Politinių paradoksų ir nesusipratimų, neabejotina, įmanoma išvengti suteikiant daugiau laisvės visiems, bet to galima pasiekti tik kantriai išklausančiomis skirtingai mąstančiomis, civilizuotai pateikiant savąją poziciją ir atmetant stiprią unifikavimo pagundą.

Ketvirtajame skyriuje pateikiami siūlymai, kaip krikščionims reikėtų puoselėti savo tapatybę, orumą ir sąžinę. Remdamasis popiežiaus emerito Benedikto XVI enciklikomis, Vatikano II susirinkimo dokumentais, Motinos Teresės tarnystės vargingiesiems pavyzdžiu

bei šv. Tomo Moro politinės karjeros ir kankinystės istorija, autorius pateikia esminių krikščioniškosios pasaulėžiūros elementų apžvalgą, kuri itin praplečia akiratį socialinių ir politikos mokslų srityse dirbantiems profesionalams. Vis dėlto ši knygos dalis, skirtingai nuo ankstesniųjų, neretai sudaro fragmentiškumo išpūdį, atsirandantį dėl nagrinėjamų temų gausos. Be to, trūksta praktinių politinių ir ekonominių procesų pavyzdžių, jų nagrinėjimo platesniame tarptautiniame ir kultūriniame kontekste. Nepaisant nedidelių trūkumų, pažymėtina, kad Andrius Navickas nepretenduoja kurti savojo teisybės monopolio, todėl skaitytojas raginamas mąstyti, daryti asmenines išvadas ir palaipsniui inicijuoti pokyčius:

Recepto tikrai negaliu pažadėti, nes netikiu laisvėjimu pagal kokias nors direktyvas. Tuo labiau kad sunkiai įsivaizduoju, kaip galėtų atrodyti tikra revoliucija prieš globalią vartotojišką kontrolę, prisidengusią laisvės, lygybės ir brolybės skraiste. Kur kas perspektyvesnis man atrodo „partizaninis laisvės karas“. Pirmutinis jo tikslas – atkovoti vietos laisvei savo širdyse ir galvose¹⁴.

Be abejonės, asmens vidinė nepriklausomybė, egocentrizmo ir pasyvumo apraiškų atsižadėjimas yra itin aktualūs dalykai mūsų visuomenei. Nepaisant prabėgusių dvidešimt penkerių laisvės metų, ji dar nėra brandi ir atvira nuomonių įvairovei. Didelė dalis lietuvių šiuo metu patiria sudėtingas savasties paieškas, mėgindami atsikratyti palaužtos dvasios komplekso, kuris neretai pasireiškia pilietiniu abejingumu ir kasdienį gyvenimą tiesiog persmelkusia patyčių epidemija. Vis dar nesame sukūrę visavertės laisvų žmonių bendruomenės, todėl svarbu atrasti, kokia kryptimi derėtų keliauti harmoningo sutarimo link, o krikščioniškosios pasaulėžiūros išmanymas gali tapti kelrodžiu, padedančiu atverti naujus kultūrinius, socialinius ir politinius horizontus.

NUORODOS IR PASTABOS

- 1 *Diskusija: Ar esame laisvų žmonių bendruomenė?* 2015 02 26. Rasta: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-02-26-diskusija-ar-esame-laisvu-zmoniu-bendruomene/127903>. Žiūrėta: 2015 03 12.
- 2 Navickas, A. *Laisvų žmonių bendruomenė?* Vilnius: VŠĮ Bernardinai.lt, 2014, p. 16–17.
- 3 Thorolfas Rafto cituojamas iš Svendsen, A. S. and Brady, M. Unforgettable Thorolf Rafto // *Reader's Digest*, 1990, No. 11. Rasta: http://www.rafto.no/page/928/Thorolf_Rafto. Žiūrėta: 2015 03 10.
- 4 Navickas, A. Op. cit., p. 28–29.
- 5 *Ibid.*, p. 52.
- 6 Guangcheng, C. *The Next Human Rights Revolution*, 2013 10 17. Rasta: <http://www.thepublicdiscourse.com/2013/10/11049/>. Žiūrėta: 2015 03 12.
- 7 Navickas, A. Op. cit., p. 184.
- 8 Šie duomenys pateikiami ir išsamiai komentuojami elektroniniame leidinyje *Credit Suisse Global Wealth Report 2014*. Rasta: <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>. Žiūrėta: 2015 03 13.
- 9 Stiglitz, J. E. Inequality Is Not Inevitable // *The International New York Times*, 2014 06 27. Rasta: http://opinionator.blogs.nytimes.com/2014/06/27/inequality-is-not-inevitable/?_r=0. Žiūrėta: 2015 03 14.
- 10 Navickas, A. Op. cit., p. 192.
- 11 *Ibid.*, p. 225, 229 ir 233.
- 12 Retailleau, B. Crèche de Vendée: ouïau principe de laïcité, non au principe d'absurdité // *Le Figaro*, 2014 12 03. Rasta: <http://www.lefigaro.fr/vox/societe/2014/12/03/31003-20141203ARTFIG00415-creche-de-vendee-oui-au-principe-de-laicite-non-au-principe-d-absurdite.php>. Žiūrėta: 2015 03 18.
- 13 Navickas, A. Op. cit., p. 253 ir 261.
- 14 *Ibid.*, p. 301.